

oratio obliquan eroihin ja joutui havaintojensa johdosta toteamaan näin:

Mutta eipä oratio obliqua ole läheskään aina tässä säännöllisessä muodossaan; se usein jääpi puoliksi muuttamatta, sisältää directa'n aineksia, ja toisinaan taas anakoluuttisesti vaihtelee obliqua'sta directa'ksi ja päinvastoin. (S. 162—163.)

Setälälle, joka oli sisäistänyt latinan kieliopin kategorioineen, oli selviö, että suomalaisen referoinnin kuvaukseen soveltuisi latinan syntaktinen kahtiajako siitä huolimatta, että se »läheskään aina» ei esiintynyt »tässä säännöllisessä muodossaan». Hänelle riitti, että suomen esimerkit joskus sovittautuivat mainittuun kahtiajakoon. Kyseessä ei ole tutkijayksilön sokeus vaan malliesimerkki siitä, miten paradigma ohjaa havaintoja silloinkin, kun iso osa aineistosta on jätettävä käsittelyn ulkopuolelle.

Runas puoli vuosisataa myöhemmin (1948: 57) Aarni Penttilä osui nähdäkseen asian ytimeen, kun hän huomautti, että »ainakin puhtaassa o. obliquassa referoitava sisällös esitetään referoijan, kertojan kannalta eikä kuten o. directassa alkuperäisen sanojan kannalta». Penttilä toisin sanoen kiinnitti huomion siihen, että kyseessä on pragmaattinen, näkökulman siirtämisen asia. Ilmeisesti on niin, että klassisen latinan retoriikassa on kuulunut asiaan selvä näkökulman valinta, ja tämä retorinen periaate on sitten kiteytynyt puhtaasti kieliopilliseksi säännöksi: alkuperäisen tapahtuman kaikki deiktiset ainekset on oratio obliquassa suhteutettava referoinnin puhehetkeen eli deiktiseen nollapisteeseen. Vaikka yksityisten kielten kieliopit ovat vähä vähältä irtautuneet latinan puristuksesta — suomenkin kielioppi 1600-luvulta 1900-luvulle mentäessä —, raja grammatiikan ja retoriikan taikka nykykielellä syntaksin ja pragmatiikan välillä on jäänyt käymättä kunkin kielen kohdalta erikseen.

Niinpä vaikka Osmo Ikola saattoi laajassa referaattitutkielmassaan (1961: 18) myöntää, että »jyrkkä raja suoran ja epä-

Ensimmäinen suomen kielen väitös Joensuussa

KAIJA KUIRI *Referointi Kainuun ja Pohjois-Karjalan murteissa*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 2, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, Savonlinna 1984. 326 s.

E. N. Setälä kirjoitti 101 vuotta sitten tutkimuksen Koillis-Satakunnan kansankielestä. Hän kiinnitti aineistoa luokitellessaan huomiota myös ns. oratio directan ja

suoran esityksen välillä on -- sinänsä suurelta osin keinotekoinen», hänellä ei ollut käytettävissään minkään vaihtoehdoisen paradigman eväitä, joilla hän olisi saanut »sekaesitysten» ja »eläytymisesitysten» kirjaamiseen kovinkaan ymmärrettävää systematiikkaa. Kieliopillinen latinan kahtiajako kiehtoi ja sitoi syntaktikko Ikolaa kuitenkin siinä määrin, että hän mm. sijoitti kaikki suomen ajattelu- ja muuta mentaalista toimintaa ilmaisevien verbien ns. intensionaaliset objektit epäsuoraksi esitykseksi juuri siten kuin latinan kieliopeissa oli tapana.

Kaija Kuirin tutkimus on syntynyt aikana, jolloin kielentutkimus on räjäyttänyt rikki monia vanhoja paradigmoja ja jolloin vaihtoehdoisten näkökulmien runsaus tuntuu joskus jopa kaoottiselta. Mutta tutkimuksen kohteena olevan asian kannalta — sen, miten olisi analysoitava ja luonnehdittava niitä keinoja, joita kielenpuhujalla on käytettävissään, kun hän kertoo, mitä toiset ihmiset ovat puhuneet — tutkimuksen näkökulman siirtyminen yksityisen lauseen tarkastelusta kontekstissa oleviin ilmauksiin on ollut ratkaisevan tärkeää. Kieli sinänsä, tuotoksena, on lähes kaikissa semanttisissa ja syntaktisissa suuntauksissa ollut huomion pääkohde, jolloin ainoaksi mahdolliseksi semanttiseksi ongelmaksi on rajautunut lauseiden ja asiointilojen suhde: vastaako lause todellisuutta, millä ehdoin jokin lause on tosi, pitää paikkansa, millä ei. Parin viime vuosikymmenen aikana, kun ns. pragmaattinen tarkastelutapa on saanut yhä enenevässä määrin jalansijaa kielitieteellisessä ajattelussa, emme enää tyydy uskomaan, että merkitysten ymmärtämisen kannalta olisi riittävää tai ehkä edes keskeistä sen selvittäminen, miten kielen lauseet vastaavat todellisuutta tuolla noin, meidän ulkopuolellamme. Paljon haastavammaksi on noussut kysymys siitä, vastaavatko minun lauseeni sinun lauseitasi, mikä on minun merkitysteni suhde sinun merkityksiisi ja mikä on minun käsitykseni (siis kulloisenkin puhujan) siitä, onko esittämäni väite paikkansapitävä, uskottava, perustuuko se meidän yhte-

seen tietoomme vai minun omaan kokemukseeni jne. — Vastaavasti meitä askaruttaa se, miten kuulija luo merkityksiä eli millaisia ovat ne tulkinta- ja päättelyprosessit, joita kuulija käyttää, kun hän »ymmärtää» mitä puhuja sanoo.

Tällaiseen pragmaattiseen, interpersoonalliseen kehikkoon sijoittuu luontevasti se kysymyksenasettelu, jonka on itselleen tehnyt Joensuun yliopiston ensimmäinen suomen kielen väittelijä. Hänen aiheenaan ovat pragmaattisesti määritellen seuraavat kysymykset: Miksi kertoja ei esitä kaikkea omin sanoin? Mitä eri tehtäviä toisen ihmisen siteeraaminen palvelee? Mitä keinoja juuri suomen kielessä — tai tässä tapauksessa sen eräissä varianteissa — on tarjolla, kun suhteutetaan omaa puhetta toisten puheeseen?

Tutkimuksen otsikon muutos »referaattista» »referoinniksi», joka on tapahtunut Kaija Kuirin muokattua kolmisen vuotta sitten hyväksytyin lisensiaatintyönsä väitöskirjaksi, heijastaa painopisteen muuttamista itse työn rakenteessa. Työn varhaisemmassa versiossa oli tarkastelutapa syntaktis-rakenteellinen, joskin itse kohde, toisen ihmisen puheen referointi, jouduttiin luonnollisesti määrittelemään ja rajaamaan semanttis-pragmaattisesti. Tämänkertainen tutkimus ei pyri pelkäämään kartoittamaan ja kuvaamaan referaatin morfologis-syntaktisia ominaisuuksia vaan selvemmin pragmaattisesta näkökulmasta ymmärtämään, mihin referoimista käytetään kerronnan lomassa.

Muutosta heijastaa myös työn keskeinen rakenteellinen uudelleenjäsentyminen. Varhaisemman pohjana oli yleisesti hyväksytty ajatus, että suora ja epäsuora esitys muodostaisivat suomen kielessäkin jonkinlaiset referoinnin syntaktiset perustyytit. Nykyisen työn tutkimuskohde jakautuu kahtia pragmaattisesti: ei sen mukaan, onko referointi suoraa tai epäsuoraa, vaan sen mukaan, referoiko puhuja jotakin spesifistä yksityistä puhetapahumaa vai ilmaiseeko hän saaneensa tietonsa kuulopuheena muilta, siis viittamatta tarkasti siihen, milloin ja mistä hän on asian kuullut. Tämä kahtiajako — jo-

ka käsittelyssä ei osoittaudu ainakaan keinojen suhteen jyrkäksi vaan limittäiseksi ja liukuvaksi — johtaa jopa sellaiseen ajatukseen, että referointia itse asiassa sanan täsmällisessä mielessä olisikin vain määrätilanteiden puheen kuvaaminen, eivät *kuulemma*-tyyppiset ilmaukset lainkaan.

Referoinnin asema diskurssissa

Sivulla 187 Kuiri toteaa, että »tekijöistä, jotka erottavat referaattiosan ympäröivästä tekstistä, on ylivoimaisesti tärkein sisällöllinen yhtenäisyys eli koherenssi». Tämä sitaatti osoittanee selvästi, miten etäälle on jouduttu pelkästä morfosyntaktisten ilmiöiden kirjaamisesta; kun Kuiri sivuilla 1—11 esittelee keskeiset referoinnin syntaktiset keinot, se luo pelkästään taustaa yhä pragmaattistuvalla tarkastelulle. En kuitenkaan pidä kovin onnistuneena sitä, että tekijä luonnehtii »varsinaista», siis yksityisten puhetapausten referointia semanttiseksi ilmiöksi (s. 35) ja toisilta kuullun kertomista pragmaattiseksi (s. 37). Otan konkreettisen esimerkin.

1. Maija soitti äsken ja sanoi: »mä oon hirveen kipee» (naristen)
2. Maija on muka sairas
3. Maija ilmoitti olevansa sairas

Jos puhuja esittää ilmauksen 1 tai 2, kuulija joutuu kummassakin tapauksessa päättelemään, miksi puhuja valitsi juuri tuon ilmaustavan ja mitä hän haluaa sitoutumattomuudellaan implikoida. Miksi puhuja esimerkissä 1 matkii Maijan puhetapaa ja toistaa näennäisen sanatarkasti referoitavansa sanakäänteet, kun varsinainen asia on vain sen toteaminen, että kyseinen henkilö on sairastunut? Jos puhuja valitsee ns. epäsuoran esityksen 3, hän jonkin verran selvemmin sitoutuu esittämänsä asian todenperäisyyteen; tosin hän tässäkin voi valitsemallaan hallitsevalla verbillä tuoda oman varauksensa mukaan puheen referointiin (Maija *väitti*,

että --). Tuntuu siis siltä, että pragmatikan kannalta tarkasteltaessa kyse on viime kädessä siitä, milloin puhuja haluaa sitoutua ilmaisemansa lausuman todenperäisyyteen, milloin hän ehkä vain haluaa ilmaista mutta ei assertoida sitä. Näin ollen kyse ei ole vain kerronnan värittämisestä eloiseksi, kun siihen sijoitetaan dialogijaksoja, vaan potentiaalisesti paljosta muustakin. Referoinnin asema tekstissä on myös erilainen sen mukaan, onko kyse yksityisestä repliikistä (jolloin kyseessä voi olla esim. kertomuksen huippukohtaan kiteytynyt osuva sanonta), kokonaisesta dialogijaksosta (vrt. s. 157), kuulopuheesta, jossa »puhutaan nimenomaan referaattilauseen sisältämän proposition aihepiiristä» (s. 201), vai metakielisestä selvennyksestä (*sanottiin että kota* s. 114). Tämä käy ilmi Kuirin tutkimuksesta, mutta tiedot ovat hajallaan, kuten esittämistäni sitaateista näkyy. Tämä johtuu, kuten moni muukin teoksen keskeneräisyys, siitä, että näkökulman vaihtaminen syntaktisesta pragmaattiseksi ei sittenkään ole aivan loppuun viety. Referaatin määrittelemisen »tekstiksi» tai tekstijaksoksi (s. 13) ei juuri auta itse ilmiön funktioiden ymmärtämistä. Oma kiinnostava pragmaattinen kysymyksensä jatkotutkimuksia silmällä pitäen olisi sekin, missä määrin eri lailla kertojat siteeraavat omaa puhettaan (ja vallankin omaa ajatteluaan) verrattuna toisten ihmisten puheeseen. Oman puheensahan saattaa tosiaankin muistaa sanatarkasti, kun taas toisen puheen referoimisessa »suorana esityksenä» oletettavasti on aina enemmän tai vähemmän simulointia mukana. Kuten väittelijä itse suullisesti toteikin, tässä suhteessa ilmeisesti on suuria kertojien välisiä eroja: joillakuilla on erityisen tarkka korva ja kyky painaa mieleensä sanatarkasti toisten puheet, toiset muistavat vain asiasisällön, jonka sitten voivat pukea näennäisesti suoraksi esitykseksi.

Aineisto

Kuiri on koonnut esimerkistönsä 76,5 tunnista kainuulaisten ja pohjoiskarjalais-ten kielenoppaiden haastatteluja, jotka on kerätty lähinnä sanastollisia ja fonologisia tarkoituksia varten. Käy ilmi, että aineisto, koskapa siinä jututetaan eloisia ja taitavia kertojia, soveltuu suhteellisen hyvin tähänkin käyttöön. Haastattelutilanne ja vapaa keskustelu poikkeavat tekijän mielestä (hän vetoaa Sandigiin) vain kahdessa suhteessa toisistaan, nimittäin sikäli, että haastattelussa teema on etukäteen suunniteltu ja että osapuolet ovat siinä »ei-tasavertaisia» (s. 57). Kuiri katsoo, että haastattelija »dominoi» tilannetta sekä sosiaalisesti että kielellisesti. Mielestäni tässä ei ole niinkään kyse keskustelun dominoinnista kuin siitä, että diskurssityyppinä on ohjattu monologi: haastattelijan tehtävänä on saada kumppaninsa mahdollisimman yhtäjaksoisesti puhumaan ja minimoida oma osuutensa. Jos hän dominoisi, tämä tarkoittaisi sitä, että hän keskeyttäisi puhuteltavansa, kiistäisi tämän käsitykset, toisi omia mielipiteitään ja tulkintojaan diskurssiin jne. Näin ollen haastattelussa on suhteellisen vähän sellaista dialogimaisuutta, jossa referointia jouduttaisiin käyttämään esimerkiksi oman mielipiteen tukena tai kiisteltäisiin siitä, mitä joku loppujen lopuksi oli jossakin puhetilanteessa sanonut. Tilanteen »virallisuus», johon Kuiri viittaa, ei ehkä niinkään johdu epätasa-arvoisuudesta kuin siitä, että haastattelija on ainakin sikäli puhujalle vieras, että heillä ei useinkaan ole yhteisiä tuttavuuksia eikä ns. yhteistä maaperää, jollainen tarvittaisiin, jotta voitaisiin esimerkiksi antaumuksellisesti juoruilla naapureista, ystävästä ja sukulaisista. En tästä syystä pidä oikeaan osuutena sitä Kuirin uumoilua (mp.), että haastattelutilanteen luonne sulkisi pois osan referoinnin keinoista. Sen sijaan pidän mahdollisena, että s. 190 esitetty tulos, jonka mukaan peräti 70 %:ssa konkreettisista referoinneista ei »tutkijan kuulohavainnon mukaan ole mitään referoitavan tekstin äänteellisiksi piirteiksi

tunnistettavia piirteitä», saattaisi selittyä juuri puhekuppanien välisen etäisyyden pohjalta.

Referaatin raja

Referaatti on liukuvarajainen ilmiö, ja sen tutkija joutuu määrittämään moneenkin suuntaan kantansa. Kuiri, toisin kuin monet muut tutkijat, katsoo, että referaatissa ei tarvitse olla propositionaalista sisältöä, ja tästä syystä hän sisällyttää ääntä matkivat huudahduksetkin referointeihin (esim. s. 7), mikä on mielestäni hyvä ratkaisu. Hän käy ansiokkaasti rajaa meta-kielellisten ilmausten (esim. *minä nyt kun puhun siitä palosta*, niin -- s. 15 tai toisaalta *sanottiin kodaksi* s. 114) ja referaattien välillä, joskin vedenjakajan sijoittaminen ilmausten *sanottiin että kota* ja *sanottiin kodaksi* väliin tuntuu väkijäiseltä. Kun s. 65 — käsitellään vierasperäisten ja kiinteämuotoisten ilmausten sijoittamista referaattiin, olisi odottanut jonkinlaista rajankäyntiä ns. wellerismeihin, jotka ovat tai jotka voi tulkita jossakin ainutkertaisessa tapauksessa esiintyneiksi huippureplikeiksi, jotka ovat jääneet eloon ilman alkuperäistä kontekstiaan. »Se koeteltii' *'onko siinä jo kuitu*» -tyyppinen raja epäsuoriin kysymyslauseisiin (s. 87) jää jossain määrin epäselväksi, ehkä siksi, että erilaisia »referaatteja muisuttavia» aineksia käsitellään niin seikka-peräisesti, että lukija voi niitä ruveta referaatteina pitämäänkin.

Mitä suoran ja epäsuoran esityksen sijaan?

Vaikka Kuiri sivulla 1 vielä huomauttaa, että suoraa ja epäsuoraa esitystä »voidaan pitää referaatin universaaleina pääluokkina», hän jo sivulla 3 myöntää, että »ilmeisesti vain suora esitys on todella universaali referointitapa». Tutkimuksen kohteena oleva aineisto osoittaa, että valtaosa vapaan puheen referoinnista on »konkreettista» eli suoraa, että ns. seka-

esitys on ylen harvinainen (s. 102, 104) ja että epäsuoria keinoja (partisiippirakenteita ja muita selvästi alisteisia ilmauksia) käytetään pääasiallisesti kuulopuheen esittämiseen. Se, että referointi on »konkreettista» tai suoraa, ei kuitenkaan tarkoita, että se aina olisi samalla tavoin sanatarkkuutta simuloivaa. Konkreettisissa referoinneissa tapahtuu kahdenlaisia asioita.

Ensinnäkin alkuperäisen puhetilanteen puheaktipronominin pyritään korvaamaan muilla keinoin. Niinpä *minä*-pronomini korvataan 3. persoonan pronomiinilla *hän*, jota tällä murrealueella ei kerronnassa käytetä juuri lainkaan (siis: *mies sano että hänhän sulle* 'antaa ampumavehkeen, vastaavasti monikossa: ja *noapurit* ehtivät lampaetaan sanovat jotta yksi lammas on hävinnä *heiltä*). Tämä korvaaminen ei ole sillä tavoin sääntöperäistä kuin oratio obliquan deiktisten elementtien vaihtaminen, mutta se on sangen yleistä (n. 85 %:ssa tapauksista). Persoonapronomit *hän*, *he* ovat voineet erikoistua referaattikäyttöön, kun niitä ei kerronnassa tarvita, ja näin niillä voi katsoa olevan kahdenlainen tehtävä: disambiguoida puhehetken deiktinen 0-piste erilleen alkuperäisen puhehetken 0-pisteestä ja erottaa referointi muusta tekstistä. Toisen persoonan pronominia ei yhtä lailla pyritä korvaamaan, mutta mielestäni aivan paralleelista on se, että alkuperäisen puhetilanteen käsky usein korvataan 1. infinitiivillä: Ville uikuttaa, *että hällekkä* 'antaa. Vaikka tämä ei ole läheskään niin yleistä kuin 1. persoonan korvaaminen (vain 20 %:ssa tutkimusaineiston käskylauseiden referoinneista), sitä on Kuirin tapaan syytä pitää murteille tyypillisenä referaatin lajana (s. 125). Jos pragmaattinen selitys olisi sama, jollaista otaksuin edellisessä, eli puhetilanteiden pitäminen erillään toisistaan, on kiintoisaa havaita, että 1. infinitiivi erisubjektisesti käytettynä on ollut tähän tehtävään helposti tarjolla: ilmaukset *soittaa lähteä* tai *pyöräyttää lähteä* ovat syntaktisesti mahdottomia, mutta tekstuaalisesti eivät, sillä verbien välistä kulkee joh-

toilmauksen ja referoidun sitaatin raja (s. 131). Tässä yhteydessä Kuiri tyytyy vain toteamaan Setälän ja Ikolan käsitykset *pyytää että saada* -tyypin mahdollisesta elliptisyydestä tai kontaminoituneisuudesta; olisi ollut hyvä, jos tekijä olisi oman aineistonsa pohjalta lähtenyt hieman spekuloidaan vaihtoehtoisia selityksiä. Ainakin kontaminaatioselitys tuntuu tarpeettomalta, kun tiedämme, että partikkelin *että* esiintyy puhekielessä referaatin rajaavana konnektorina eikä alistuskonjunktiona.

Sinänsä on puolustettavissa näkemys, että pronomien korvaus ei synnytä epäsuoraa esitystä, sillä muut deiktiset ainekset (alkuperäinen tempus sekä demonstratiivipronominin) eivät yleensä referoitaessa muutu.

Toiseksi puhuja voi syystä tai toisesta redusoida eli tyypistää osan alkuperäisen repliikin sisällöstä (tarpeettomana tai liian mutkikkaana toistettavaksi). Tällaisesta on kyse, kun puhuja käyttää ilmausta *se ja se, siellä ja siellä, niin ja niin*. Nämä kaksoispronominit ja -adverbit esiintyvät ainoastaan referoinneissa, eivät koskaan kerronnassa. Saksalainen Harweg onkin erottanut omaksi referoinnin tyyppikseen redusoidun referoinnin (reduzierte Rede), ja häneltä on peräisin Kuirinkin käyttöön ottama käsite redusoitu referointi. Valitettavana kuitenkin pidän sitä, että Kuiri on sekoittanut tässä esittelemäni kaksi ilmiötä keskenään ja kutsuu myös muutoksia *minä* → *hän* ja käsky → 1. infinitiivi redusoituneeksi referoinniksi. Mielestäni nämä pitäisi kuitenkin pitää toisistaan erillään, koska ne palvelevat referoinnissa selvästi eri tehtäviä. Puheaktipronominin ja käskyn korvaamiset pyrkivät selvennykseen, eivät informaation tyypistämiseen, kun taas redusoinnissa tulee kyseeseen kertojan päätösvalta siihen nähden, mitä hän pitää tarkan kertomisen arvoisena. Yhteistä näille ilmiöille on toki se, että niitä kaikkia esiintyy lähes yksinomaaisesti vain referaateissa. Mutta jos Kuiri olisi miettinyt redusoituneen referoinnin pragmaattista tehtävää tarkemmin, hän olisi havainnut,

että tässäkin aineistossa sitä ilmaistaan muillakin kuin kaksoispronominilla: esim. pelkällä anaforisella pronomilla (ennen kun ei tarvinna, sitä lääkärintotistusta kun papille vai' ' ilimotti kuolleen tuota *siihe' 'aikkaan*, s. 106), idenfiniitti-pronominilla *joku* (oli kerranni, Eeralles sanottu että viis, tuota, viijjäj *joku mies* putkaan, s. 125), korrelaatittomalla relatiivilauseella (huutoreijjistä huuvettiin *minkä yhtiön puita* on, s. 88). Sitä, että korrelaatiton relatiivilause on yksi redusoivan esityksen tyyppi, todistaa hyvin sivulla 133 oleva esimerkki: se, ukki selevittännä sillep poromiehellej jotta tuota kukan, *niin ja niin* metänneenä ja *minkä ja minkä* hän nostaa tuota, ni se tulloo ja --. Kysymys on siis ns. puhujan-spesifisistä ilmauksista, jotka ovat verrattavissa yleiskielen *eräs*-sanon käyttöön: puhuja tietää, mihin viitataan, mutta ei kerro kuulijalle. Redusoinnin vastapoolina on informaation lisääminen, minkä osoittaminen ainakin tällaisesta aineistosta on mahdotonta, ja Kuiri ei koko asiaa mainitsekaan. Tarkoitin kuitenkin sellaisia periaatteessa mielenkiintoisia tapauksia kuin seuraava: Kalle kertoi, että *eräs tunnettu fasisti* tulee tapaamaan häntä. Siinä referoija on tulkinut alkuperäistä ilmausta ja lisännyt nominilausekkeeseen omaa ainesta; Kalle itse ehkä vain sanoi, että hän tapaa veljensä illalla.

Puhefunktoiden referointi

On odotuksenmukaista, että jos alkuperäisessä repliikissä on ollut ilmi pantun sen illokutiivinen sävy (huudahdus, käsky, kysymys), referoija säilyttää tämän näkyvissä ja siis referoi tuskin koskaan epäsuorasti. Toteamuksia referoitaessa on useimmiten ehkä kuitenkin päähuomion kohteena ilmauksen propositionaalinen sisältö, ja siksi juuri toteamuksia voidaan referoida epäsuorastikin. Kuiri tarkastelee toteamusten sellaisia piirteitä, jotka osoittavat ne suoriksi esityksiksi — demonstratiivien säilyttämistä alkuperäisessä asussaan sekä pragmaattisten par-

tikkeliin siteeraamista sellaisenaan —, mutta nähdäkseni tämä tarkastelu jää häneltä puolitiehen. Hyvin ongelmallinen on nimittäin kysymys siitä, missä määrin voidaan (alkuperäistä puhetilannetta tuntematta) päätellä, mitkä referaatin puhekieliset piirteet ovat mukana alkuperäisen puhetilanteen tarkan kirjaamisen kuvaamiseksi, mitkä taas ovat syntyneet haastattelutilanteessa. Huomioni kiintyi esimerkiksi sellaisiin referaatin piirteisiin kuin emfaattinen sanajärjestys, toisto (-- kyssyy meiltä jotta no, miltä se *tuntuu, tuntuu* sota ja --, s. 81), lohkeamat, anakoluutit, deskriptiiviset ilmaukset (esim. kiroilu), änkytykset ja lisäykset. Nämä hän ovat juuri sellaisia puheen piirteitä, joita kaunokirjallisessa dialogissa käytetään henkilöiden identifioimiseen tai repliikkien puhekielisyyden illuusion luomiseen. Monissa yksityisissä tapauksissa on varmasti mahdoton päätyä oikeaan arvaukseen, mutta itse asiaa olisi kannattanut silti pohtia enemmän.

Johtoilmaus

Murrepuhunnassa käytettyjen vaihtoehdoisten johtoilmausten (täydellinen johtolause, pelkkä verbi, subjekti + konnektori *että/jotta*, suoraa toimintaa kuvaavaan verbiin liittyvä referaatti sekä rajasignaalit *no* ja *kah*) käsittely on antoisa ja mielenkiintoinen jakso. Käy ilmi, että tutkittujen murrealueiden välillä on eroja mm. siten, että *jotta*-konnektiivia suositaan Pohjois-Karjalassa, samoin konnektiivittomia johtoilmauksia (arvelin *nyt sinä seisatut varsinnii*, s. 144), kun taas valtaosa elliptisistä johtolauseista on peräisin Kainuusta (*me että* lähettää poes, s. 148). Pragmaattiselta kannalta kiintoisia ovat tapaukset, joissa toimintaverbi luo referaatille kehyksen (yhen kerran hammasta purin ja *minä tapan*). Ehkä olisi voinut hieman pohtia sitä, miksi puhumista ilmaisevat verbit, joita johtoilmauksissa käsitellään (vrt. sivun 172 taulukkoa), sisältävät niin harvoja deskriptiivi-ilmauk-

sia, vaikka nämä muuten ovat murrealueella paljon käytössä. Vastaavasti s. 154—159 käsitellyt pitkäähköt dialogit, joista johtoilmaus usein jää tarpeettomana pois, olisivat sietäneet esim. tarkempaa vuoroparanalyysiä. Eräänlaiseksi alkusignaaliksi muodostunut partikkeli *no* esiintyy 11 %:ssa tapauksista, mutta tekijä ei etsi muita syitä sen esiintymiselle kuin johtoilmauksen puuttumisen.

Kuulopuheen keinot

Jakso, jonka tekijä hieman epäonnistuneesti on nimennyt »tiedon lähteen osoittamiseksi», käsittelee niitä keinoja, joilla puhuja osoittaa, ettei hänen tietonsa ole omasta kokemuksesta vaan toisten puheesta peräisin. Jakso on teoksen parhaita. Siinä käsitellään etymologialtaan läpi-kuultavat partikkelit *kuulemma* ja *muka*, *kuuluu*-verbin parenteettinen käyttö, *sanoivat, että* -tapaukset sekä perfektin ja pluskvamperfektin referatiivinen käyttö. Toisin kuin mielestäni esimerkit osoittaisivat, tekijä väittää (s. 218), että *muka*-adverbilla referointi myös näissä murteissa aina implikoisi, että puhuja itse suhtautuu kertomaansa »kovin epäillen». (Vrt. esim. se oli *muka*, marjavellie, joka merkitsee vain 'sitä sanottiin marjavelliksi'.)

Partisiippirakenteen suhteellinen yleisyys *kuuluu* ja *ilmenee* -tyyppisten verbien yhteydessä saa lukijan pohtimaan, voiko tässä olla rakenteen aito, ensin kehittynyt käyttö, josta se vasta myöhemmin on levinnyt myös sanomisverbien yhteyteen.

Tempusta käsitellessään (s. 43, 99, 225—) tekijä hyväksyy kritiikittä sen Reichenbachin, Ikolan ja Wiikin ajatuksen, jonka mukaan kaikki tempukset voisi yhtä lailla tyhjentävästi kuvata sijoittamalla aikasuoralle ne tapahtuma-, viittaus- ja puhehetken erilaista sijoittumista apuna käyttäen. On kuitenkin jo tämän aineiston perusteella ilmiselvää, että perfekti ei ole koskaan puhdas tempus, toisin sanoen sitä ei voi tyhjentävästi määritellä vain deiktisesti. Sen referatiivinen, muilta

kuullun merkityksessä oleva käyttö tuntuu hyvin aidolta; voitaisiin ajatella että »nykyistä relevanssia» sisältävä merkitys on suhteellisesti myöhäisempää lainaa. Puhtaimmin deiktisessä käytössä on kerronnan perustempus imperfekti, mutta jos siitä poiketaan, selitys on useimmiten ei-temporaalinen: preesensillä tuodaan näkökulma lukijaa lähelle, perfektillä ja pluskvamperfektillä osoitetaan kertomus muilta kuulluksi.

Uskottava on tekijän oletus (s. 241), jonka mukaan perfekti ja pluskvamperfekti pyrkivät referatiivisessa käytössä funktioiltaan eriytymään: perfektiä pyritään käyttämään silloin, kun tiedon lähdettä ei tarkemmin spesifioida, pluskvamperfekti taas on useimmin käytössä kun tiedon lähteenä on ollut yksi ainoa, kenties tekstiyhteydestä ilmi käyvä henkilö ja kuntiedon kohteena on ollut yksi ainut ajallis-paikallinen tapahtumasarja.

Lopuksi

Kuirin tutkimus on monipuolinen ja sisältää runsaasti uutta asiaa sekä eksplisiitissä että vielä piilevässä muodossa. Siirtyminen pragmaattiseen näkökulmaan on tekijältä onnistunut vasta puolittain, ja kun hän tiivistelmässään s. 244 toteaa, että »varsinainen» referointi ja »tiedon lähde» ovat »toisistaan riippumattomia», hän on tietyllä tavalla oikeassa mutta ehkä kuitenkin esittää pragmaattiselta kannalta asian liian jyrkästi. Huomio kiintyy siihen, että kirjallisuusluettelossa ei mainita kovinkaan paljon viime vuosien keskeisiä pragmaattisia lähdeoteoksia. Niihin tutustuminen olisi voinut rohkaista tekijää selvemmin irrottautumaan »ensimmäisen vaiheensa» ajattelukehikosta.

On syytä onnitella Joensuun yliopiston suomen kielen laitosta hyvän esikoisen matkaan saattamisesta.

AULI HAKULINEN

LÄHTEET

- HARWEG, ROLAND 1972: Reduzierte Rede. — *Linguistics* 80.
- IKOLA, OSMO 1953: Viron ja liivin modus obliquuksen historiaa. *Suomi* 106:4, Helsinki.
- 1961: Das Referat in der finnischen Sprache. Syntaktisch-stilistische Untersuchungen. *Suomalaisen tiedeakatemian toimituksia B 121*, Helsinki.
- PENTTILÄ, AARNI 1948: Referaatista I. selosteesta. — *Virittäjä* 52.
- SETÄLÄ, E. N. 1883: Tutkimus Koillis-Satakunnan kansankielestä. SKS, Helsinki.
- WIIK, KALEVI 1976: Suomen tempusten syvä- ja etärakenteista. — *Virittäjä* 80.